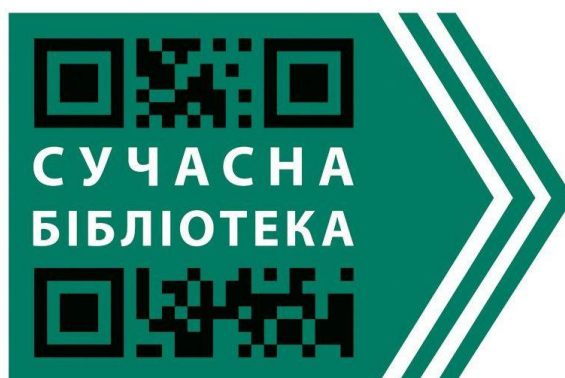

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

**БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ПОСЛУГИ:
їх роль у забезпеченні потреб місцевих
громад**

Методичні матеріали

Харків 2018

УДК 02

Би 59

Бібліотечно-інформаційні послуги: їх роль у забезпеченні потреб місцевих громад. методичні матеріали Управління культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка; ред.- уклад. Н.М. Грачова - Х.: ХОУНБ, 2018.- 16 с.

В поданих матеріалах бібліотекарі, працівники культурно-просвітних закладів, представники місцевих громад скористаються рекомендаціями стосовно забезпечення інформаційних потреб громади.

Укладач:	Н.М. Грачова
Редактор:	Г.В. Бакаєва
Комп'ютерний набір:	Н.М. Грачова
Комп'ютерна верстка:	Н.М. Грачова
Відповідальна за випуск:	Н.І. Шостко

На сучасному етапі, коли відбувається об'єднання територіальних громад, одним з актуальних питань є функціонування та розвиток бібліотечних закладів області в нових умовах.

Сучасні бібліотеки опинилися перед досить серйозним викликом необхідністю пристосовуватися до динамічних змін сьогодення, тим самим і до мінливих суспільних потреб у сфері освіти, інформації, читання та участі в культурному житті.

Бібліотеки вже не можуть бути лише місцем видачі книжок та інших документів або тихого читання, бібліотеки мають стати активними, повними життя осередками, де кожен, хто до них завітає, зможе знайти для себе відповідні пропозиції.

Аби бібліотеки і далі могли займати важливе і стабільне місце в житті локальної громади, вони мають стати спеціалізованими культурними центрами, освітніми, інформаційними інституціями, місцями для проведення дозвілля.

Сучасні бібліотеки мають стати інституціями, до яких охоче заходять, не лише по книги, але й тому, аби там приємно провести час. Саме тому в них з'являються цілковито нові завдання, зокрема, організація вільного часу місцевої громади.

Публічні бібліотеки новостворених сільських громад пов'язані з місцевим середовищем і зорієнтовані на суспільні потреби, досить швидко відреагували на зміну потреб.

Для таких бібліотек пріоритетною стала робота для місцевих громад, різноманітна з огляду на інтелектуальний, культурний, економічний рівень людей, а також на їх віросповідання і національність.

БІБЛІОТЕКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Бібліотека створює і використовує свій інформаційний потенціал і інші матеріальні ресурси з метою сприяння формуванню і розвитку соціально-економічного, культурного, творчого, освітнього потенціалу території.

Бібліотека бере безпосередню участь в житті місцевої громади, сприяє реалізації життєвих планів і інтересів всіх членів спільноти, здійснює

«місцеве обслуговування», спрямоване на задоволення соціально-побутових, інформаційних потреб, пов'язаних з повсякденними потребами (у всіх їх різноманітності) людей, що проживають в даній місцевості. З цією метою бібліотека:

- взаємодіє з різними службами, організаціями, незалежно від їх місцезнаходження,
- бере участь у вивченні динаміки потреб, формує бібліографічний і фактографічний інформаційний ресурс соціально-побутової проблематики.

Бібліотека сприяє отриманню систематичної освіти всіх рівнів, так само як і самоосвіти, підтримує і бере участь у здійсненні заходів і програм.

Бібліотека залучає кожного мешканця громади в процес соціалізації, сприяє адаптації особистості в соціумі, її активної участі в суспільному житті місцевої громади і виробленні її свідомої громадянської позиції.

Бібліотека є центром по відродженню, збереженню і вивченню історії, культури, літератури своєї малої батьківщини, для чого:

- збирає та зберігає документи з питань місцевого життя;
- веде Літопис свого населеного пункту, створює його електронну версію
- бере участь у створенні родоводів окремих сімей місцевих жителів, відомих земляків;
- якнайповніше відображає місцеву тематику в довідково-пошуковому апараті;
- складає і видає на різних носіях інформації краєзнавчі бібліографічні посібники, довідники, проспекти, путівники, буклети;
- організовує роботу аматорських краєзнавчих об'єднань;
- може формувати музейні колекції експонатів історико-культурного побуту місцевого населення;
- може виступати в якості екскурсійного ресурсного центру місцевого сільського туризму.

Бібліотека веде культурно-просвітницьку роботу культурної спадщини, розвиває у користувачів здатність сприймати культуру і мистецтво; організує вечори, зустрічі, лекції, фестивалі, конкурси та інші культурні акції.

Бібліотека формує книжкову культуру населення за допомогою просування читання кращих зразків вітчизняної та світової художньої літератури.

Бібліотека створює середовище для розвитку підростаючого покоління, що відповідає їх статево, соціокультурним та індивідуальним особливостям, прищеплює дітям і юнацтву любов до книги і читання, формує і задовольняє потреби підростаючого покоління в духовному і інтелектуальному зростанні, самопізнанні і самоосвіті, допомагає розвивати уяву і творчі здібності; забезпечує доступ до інформації, використовуючи всі наявні ресурси.

Бібліотека виконує функції центру соціокультурної реабілітації для незахищених шарів і особливих груп місцевого населення (пенсіонерів, учасників воєн, дітей з малозабезпечених сімей, переселенців, підлітків з девіантною поведінкою, інвалідів):

- співпрацює зі службами соціального забезпечення і спирається на їх допомогу;
- бере участь в місцевих, регіональних програмах соціальної спрямованості і інформаційного обслуговування інвалідів та інших соціальних груп;
- веде бібліографічні та фактографічні бази даних з проблем з соціального захисту місцевого населення (правові, економічні, побутові, культурні);
- взаємодіє з бібліотеками інших типів і видів в наданні послуг даним категоріям;
- набуває документи і обладнання для осіб з особливими потребами.

Бібліотека виконує функції державного інформаційного центру, а також виступає в якості «сполучної ланки» між владою і населенням:

- здійснює організацію, збір, зберігання документів і матеріалів з питань місцевого самоврядування;
- організовує вільний доступ населення до інформації про діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування;
- підтримує громадські акції місцевої влади, надає їм інформаційну і організаційну підтримку;

Бібліотека є центром правової інформації, в тому числі з питань захисту прав дитинства, і веде роботу з правової освіти та формування правової культури місцевого населення з використанням електронних баз законодавчого характеру.

Бібліотека є інформаційним центром території по формуванню екологічної культури населення і бере участь у створенні екологічно безпечного навколишнього середовища.

Бібліотека формує інформаційні потреби, інформаційну культуру, для чого для всіх бажаючих:

- веде бібліотечні уроки в бібліотеці, в освітніх установах;
- організовує регулярні екскурсії по бібліотеці;
- проводить спеціальні уроки, семінари, тренінги, присвячені користуванню
- комп'ютером і основам роботи в Інтернет, з електронними ресурсами, з навчальними програмами.

Бібліотека розвиває нові напрямки діяльності, що відповідають реальним і потенційним потребам населення

КОРИСТУВАЧІ І ОБСЛУГОВУВАННЯ

Бібліотечне обслуговування населення базується на законі України «Про бібліотечну справу, відповідно до якого кожен громадянин, незалежно від статі, віку, національності, освіти, соціального положення, політичних переконань, ставлення до релігії, має право на бібліотечне обслуговування.

Бібліотека здійснює обслуговування на основі вивчення інтересів місцевих жителів, постійного моніторингу бібліотечних та інформаційних потреб населення, а також оцінки якості та результативності бібліотечних послуг на всіх етапах їх надання.

В бібліотеці повинні бути забезпечені права користувачів за віковими категоріям: діти, юнацтво та молодь, середній вік, літні громадяни; по соціальному статусу: працюючі, учні, пенсіонери, безробітні; а також люди, що представляють різні культури, етнічні групи, конфесії.

У будь-якій доступній формі бібліотека здійснює обслуговування тих, хто за об'єктивними причинами не може відвідувати її в звичайному режимі, - соціально незахищених груп громадян або знаходяться в зоні ризику такого виключення: інваліди по зору, по слуху, інвалідами з ураженнями опорно-рухового апарату, інваліди інших категорій, діти, з дитячих будинків, пацієнти лікарень і спеціальних навчальних закладів.

Бібліотека надає жителям громади повний набір послуг в сфері культури,

- організація індивідуального дозвілля, а також доступу до культурних цінностей та інформації;

Зміст послуг складають наступні види робіт, які визначаються як обов'язкові, цінні та надаються користувачам безкоштовно:

- надання повної інформації про склад бібліотечного фонду через систему каталогів і інші форми бібліотечного інформування;

- надання консультативної допомоги в пошуку і виборі джерел інформації;

- надання у тимчасове користування будь-якого документа з бібліотечного фонду відповідно до правил користування бібліотекою;

- надання документів або їх копій по міжбібліотечному абонементу з інших бібліотек;

- надання послуг читальних залів при бібліотеці;

- надання інформації про надходження до фонду бібліотеки цікавлять користувачів видань і матеріалів;

- надання інформації про можливості задоволення запиту за допомогою інших бібліотек;

- складання бібліографічних списків і виконання довідок за разовими запитами користувачів;

- проведення заходів з метою просування читання, підвищення інформаційної культури, організації дозвілля та популяризації різних областей знання, в т. ч. з краєзнавства.

Бібліотека може надавати додаткові бібліотечні послуги на основі часткової оплати. Бібліотека самостійно визначає перелік додаткових платних послуг.

Перелік додаткових послуг, що надаються бібліотекою на платній основі, може включати в себе:

складання складних бібліографічних списків, каталогів по запитам користувачів;

виконання складних фактографічних, адресних, тематичних довідок, копіювання фрагментів документів, музичних і відеозаписів,

інших матеріалів; друк матеріалів, отриманих з глобальних інформаційних мереж;

формування тематичних добірок матеріалів за запитом читачів;

організація і проведення культурно-просвітницьких та інформаційних заходів;

організація заходів з підготовки та перепідготовки кадрів;

реалізація власної інтелектуальної продукції та інші види діяльності (в т. ч. підприємницької), спрямовані на підвищення якості бібліотечного обслуговування, зафіксовані в Статуті (Положенні) бібліотеки.

Надання бібліотекою інших видів додаткових послуг, якщо це не завдає шкоди основній роботі і відповідає цілям, заради яких створена бібліотека.

Щоденний режим роботи (у тому числі перерви, вихідні, санітарні дні) стаціонарної бібліотеки і поза стаціонарних форм бібліотечного обслуговування встановлюються з урахуванням потреб місцевих жителів і інтенсивності їх відвідування

Приблизний план заходів, приурочений до Дня місцевого самоврядування.

Кожна бібліотека повинна використовувати традиційні форми бібліотечної роботи, і почати необхідно з організації книжкової виставки «Місцеве самоврядування - стрижень держави». Інформаційний матеріал можна уявити на таких виставках в декількох напрямках:

- офіційні видання (Конституція України, законодавчі документи Харківської ОДА і вашого муніципальної освіти, збірники матеріалів з питань місцевого самоврядування та ін.);
- ілюстрований матеріал, що містить відомості про історію розвитку місцевого самоврядування;
- друковані видання, що розповідають про роботу місцевого самоврядування вашого району, міста, селища.

Провести серед жителів анкетування на сайті або сторінці бібліотеки «Місцеве самоврядування - одна з головних засад демократії». Мета даного дослідження - діалог з владою. Жителі можуть висловити свої пропозиції та побажання щодо благоустрою міста, селища і позначити хвилюючі їх проблеми.

Для молоді більше підходять інтерактивні форми роботи, які активно використовують публічні бібліотеки Харківської області. Для юнацької аудиторії можна провести шоу-гру «Школа самоврядування. Молодь обирає майбутнє» або організувати політичну гру «Час вибрав нас».

Завжди цікава історія тієї місцевості, де ти проживаєш. Можна організувати оглядовий екскурс по документальній фото - виставці. Фотографії та біографії представників місцевого самоврядування подати на сайті місцевої громади.

Ми рекомендуємо бібліотекам таку форму роботи як діючий віртуальний музей історії міста, селища, села. Цікава робота вже проводиться бібліотеками Харківської області з написання історії сіл, селищ, родоводів шанованих земляків, які були свідками реформ в Україні. Все це необхідно зробити заради того щоб люди дорожили своєю малою батьківщиною.

Бібліотека повинна стати посередником між органами місцевого самоврядування та населенням: транслювати рішення органів місцевого самоврядування жителям села, а також збирати і передавати накази і побажання народу на адресу органів місцевого самоврядування.

Інформаційне обслуговування фахівців органів місцевого самоврядування

Бібліотеки є установами, які сприяють відкритості діяльності органів місцевого самоврядування та просуванню їхньої політики. Вони забезпечують інформаційну підтримку процесів вдосконалення місцевого самоврядування, соціально-економічного розвитку територій та місцевих громад.

Фонди законодавчих і нормативних документів федеральних, регіональних і місцевих органів влади з питань місцевого самоврядування повинні формуватися практично у всіх бібліотеках. Кожен відвідувач бібліотеки повинен мати можливість познайомитися з чинним державним, місцевим законодавством. Інформування населення про діяльність органів місцевого самоврядування можна представити на інформаційних стендах: «Місцева влада інформує» і «Куточки інформації для користувачів».

В інформаційному обслуговуванні керівників і фахівців місцевих органів влади необхідно використовувати різноманітні форми роботи: індивідуальне інформування, бібліографічні списки літератури, огляди, дайджести, усні консультації, електронні презентації, передача інформації по електронній пошті. Наприклад, тематичне дос'є «Місьцеве самоврядування на сторінках преси», на основі якого випустити однойменний бібліографічний список для використання в сільських бібліотеках району.

Цікавою формою роботи може стати акція «Вільний мікрофон». Мета акції - збір пропозицій та претензій до місцевої влади, які можна оформити в письмовому вигляді або зібрати в спеціальні ящики, розміщені в бібліотеці або іншому громадському місці. Проблеми, які піднімаються населенням виносити на місцеві заходи, зустрічі з представниками місцевої та районної адміністрації. Такі акції активізують участь жителів у вирішенні проблем місцевої громади.

Фахівцям публічних бібліотек щомісяця на розширеній апаратній нараді керівників підприємств і установ району та голів сільських адміністрацій бажано проводити відео огляди нових видань і публікацій.

Серед нових форм, які використовують деякі бібліотеки області для інформаційної роботи, важливо звернути увагу на новинні розсилки. Одним із затребуваних напрямів інформаційно-бібліотечної діяльності стає просування бібліотек в соціальних медіа.

Вже не потребує доведення той факт, що в умовах падіння відвідуваності бібліотек і колосального зростання користувачів соціальних медіа бібліотеки повинні активно освоювати цю мережу. Фахівці в соціальних мережах розміщують інформацію про нові надходження, новинну інформацію, бібліо дайджести, а також спілкуються зі своїми віддаленими користувачами.

Додаток

Національно-патріотичне виховання

Пріоритетними напрямами роботи бібліотек об'єднаних територіальних громад залишається формування громадянина-патріота. З цією метою у бібліотеці рекомендуємо оформити такі тематичні виставки та полиці:

- «Незалежна держава – вільна людина»;
- «Моя Україна – ти у світі єдина така»;
- «Літературними стежками рідного краю»;
- «Рідна мова – життя духовного основа»;
- «Немає кращої землі ніж та, що зветься рідним краєм»;
- «Україна – наша вічна берегиня»;
- «Обереги пам'яті. Традиції нашого народу»;
- «Перлини української літератури»
- «Ми - твої діти, ми – твої квіти, ми – України надія одна» (ними гордиться моє місто (село))

Актуальними та затребуваними залишаються рекомендаційні списки літератури:

- «Для мене в світі ти одна, моя чарівна Україно!»(за сторінками журналів, газет);

- «Окраса рідної Слобожанщини» (анотований рекомендаційний список літератури письменників Харківщини.)
- «Козацькому роду нема переводу»;
- «Літературна світлиця»;
- «Народознавчий календар та державні свята українського народу»

Краєзнавчі картотеки:

- «Моя земля – це незалежна Україна»;
 - «Мій рідний край ні з чим не порівняти»
- «Моя Слобожанщина»

Бібліотеки ОТГ мають значну увагу приділяти правовому аспекту своєї роботи, мета якого – формування високого рівня правової культури та законослухняних громадян, прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина, Конституції, державних символів:

- «Знання і повага прав людини – шлях до взаєморозуміння» - рекомендаційний покажчик літератури;
 - «Конституція. Держава. Творення» - тематична полиця;
 - «Що ми знаємо про свої права?» - тематична папка...
- «Скажемо «НІ» торгівлі людьми!»

Моральність сучасного суспільства потребує прищеплення й розвитку моральних почуттів, наслідування кращих моральних зразків своєї родини, українського народу.

- «Творіть добро, щоб кращим став цей світ»;
- «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі»;
- «Бережімо собори своїх душ» - тематичні полиці;

Екологія планети сьогодні вимагає формування високого рівня екологічної культури особистості, яка усвідомлює себе частиною природи і наділена почуттям. Пропонуємо провести такі заходи на природоохоронну тему:

- «У долі природи – наша доля»;
- «Любіть тварину, і рослину, і сонце завтрашнього дня»;
- «Природа – наш спільний дім»
- «Ми люди – допоки є природа»
- «Шануймо, бережимо і любимо все, що дано нам для життя»

Бібліотека ОТГ має активно долучатися до реалізації громадою основних її функцій та завдань, стати центром духовного становлення особистості, духовної культури односельців, формування їх моральних ціннісних та патріотичних орієнтацій та долучатися до виховних заходів, які в ній проводяться.

Таку коротку інформацію про державні символи можна розмістити на спеціальному стенді.

Державні символи України

Для кожного з нас найдорожча і найрідніша та земля, на якій ми народилися, де живуть наші батьки, рідні, де поховані наші предки.

Це наша рідна земля, наша Україна. Кожна країна світу обов'язково має свої символи.

Символ – це предмет, який характеризує державу, відображає її побут, традиції, господарювання, історичне минуле, прагнення народу.

У статті 20 (розділ 1-й) Конституції України записано: «Державними символами України є Державний прапор України, Державний Герб, Державний Гімн України». Символіка своєрідна картка країни, вона ніби представляє її, підтверджує її існування.

ГЕРБ

30 серпня 1991 року, після проголошення Акту про незалежність України, був прийнятий Національний Державний Герб – золотий тризуб на блакитному тлі.

Знак країни головний –

В ньому слава, в ньому сила.

Це тризубець золотий.

В нім священне слово «воля»,

Він – як сонце в небі синім,

Що рятує від недолі.

Будь же, рідна Україно,
Знають всі: дорослі й діти.

Хай про тебе в цілім світі
Під гербом цим вільна й сильна,

ПРАПОР

28 січня 1992 року Верховна Рада України затвердила державним прапором синьо-жовтий. Сьогодні синьо-жовтий прапор майорить на всіх державних установах України, під ним ходять у моря-океани українські пароплави. Стрімко злітає він на різних спортивних змаганнях, коли на п'єдестал пошани піднімаються українські спортсмени... Гордо розвивається синьо-жовте знамено, промовляючи всьому світу: «Є у світі Україна!»

Синьо-жовтий прапор України -
Це безхмарне небо, синє-синє,
А під небом золотіє нива,
І народ – і вільний, і щасливий

Прапор, як святиню, любі діти,
Треба шанувати й боронити.
Прапор – символ нашої держави,
Він для всіх ознака сили й слави.

ГІМН

До найбільших святинь будь-якого народу належить і гімн. Слово гімн грецького походження – урочиста пісня, прийнята як символ державної, національної єдності.

Слова національного Гімну «Ще не вмерла Україна» написав у 60-х роках ХІХ ст. відомий український поет Павло Чубинський, а музику – композитор Михайло Вербицький. Це ті слова та музика, які змушують кожного з нас підніматися при перших же акордах, в них сконцентована жива історія народів, їх прагнення до волі.

Лине пісня незабутня,
Горда, величава.
В ній – надія на майбутнє,
України слава. Пісня Україну,
Нею сонце зустрічає

Нашу Батьківщину.
День новий розпочинає –
Сильна, неподільна.
До нових здобутків кличе
А зовуть її велично

Рекомендовані джерела

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_03
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 4 вересня 2015 р. № 676-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/676-19> – Назва з екрану.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1405-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст.533.
4. Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо особливостей державної реєстрації органів місцевого самоврядування як юридичних осіб від 25 грудня 2015 року № 925-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/925-19> – Назва з екрану.
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19> – Назва з екрану
6. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лют. 2015 року № 156-VIII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19> – Назва з екрану.
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (редакція на 01.01.2017 р. підстава 1774-19) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрану.
8. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> – Назва з екрану.

9. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
10. Розвиток місцевого самоврядування в умовах децентралізації: науково-бібліографічний покажчик: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/pages/osn/2/news/883/files/b20527bf-4d86-46f8-ba00-4c44941c7839.pdf>
11. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад,- [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.zhydachiv-rda.gov.ua/file/image/051/posibnik_gromadi_1.pdf

Інформаційні ресурси (рекомендовані сайти)

1. Офіційний сайт Верховної ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Методичні рекомендації з організації мережі публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах. Офіційний сайт Міністерства культури України.- http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245204350
2. Офіційний сайт Всеукраїнської Асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/>.
3. Офіційний сайт Інституту громадянського суспільства – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/>
3. Офіційний сайт Міністерства регіональної політики, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua>.
4. Реформа децентралізації влади в Україні – Децентралізація влади. [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua>
5. Бібліотека практичних рекомендацій з питань формування спроможних територіальних громад. Випуск 1» - Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2015 – 40 ст. [Електронний ресурс]– Режим доступу:
http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000047/47348.pdf